

poświęcony jest kwestiom zniewolenia kobiet – *Zniewolenie kobiet – mizoginia na przykładzie gwałtów wojennych*. Ostatni tekst w tej części, który zamyka zarazem całą monografię, to artykuł Alena Sierżęgi *Mechanizm poszukiwania kozła ofiarnego – stan zawieszony wolności*. Ostatnia część książki przypomina Czytelnikowi, że niewola czy też zniewolenie, to pojęcia komplementarne wobec pojęcia wolności i, jako takie, stanowią ważny punkt odniesienia dla wszelkiego rodzaju rozważań poświęconych temu zagadnieniu.

Niewątpliwie, monografia poświęcona idei wolności musi być z konieczności dziełem obszernym i różnorodnym merytorycznie, ponieważ sam problem wolności jest zagadnieniem o wielu, niejednokrotnie zaskakujących, obliczach. Fakt ten podkreślił także Leszek Kopciuch, w konkluzji swojego *Wprowadzenia* do niniejszego tomu: „Świat jest bowiem różnorodny. Przejawia się to również w wolności”¹. Wielokierunkowe zainteresowanie badaczy problemem wolności nie może być zatem przyczyną zdziwienia Czytelnika. Książka *Współczesne i historyczne konteksty wolności* jest raczej świadectwem, jak żywym i często kontrowersyjnym tematem jest współcześnie kwestia wolności. Publikacja ta świadczy również o tym, że w kręgu kultury europejskiej problem wolności jest jednym z najbardziej ugruntowanych polemicznych tematów, który pozostawał (i nadal pozostaje) aktualny, niezależnie od zmieniających się paradygmatów myślowych oraz przemijających porządków społecznych i politycznych. Należy także zwrócić uwagę, że pomimo ogromnej popularności wszelkich zagadnień związanych z kwestią wolności na przestrzeni dziejów, nadal nie znalazły one satysfakcjonujących i jednoznacznych rozstrzygnięć. Wydaje się, że z tego jednak względu, problem wolności jest nadal zagadnieniem żywo zajmującym przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych i stanowi permanentny przedmiot filozoficznej refleksji.

Monografię tę można polecić wszystkim zainteresowanym kwestią wolności, niezależnie od dyscypliny naukowej czy też filozoficznej, którą się zajmują. Różnorodność zaprezentowanych w książce stanowisk, wielowątkowość problematyki, którą obejmuje i szeroki horyzont badawczy, który prezentują autorzy, wszystkie te cechy stanowią o naukowej wartości książki *Współczesne i historyczne konteksty wolności*.

NATALIA ANNA MICHNA
(Kraków)

MOŻLIWOŚĆ DOBREGO ŻYCIA W XXI WIEKU

Wilhelm Vossenkuhl, *Możliwość dobra. Etyka w XXI wieku*, tłum. Kazimierz Rynkiewicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012, s. 489.

W serii „Myśl filozoficzna” Wydawnictwo WAM wydało książkę niemieckiego profesora Uniwersytetu Ludwika Maksymiliana w Monachium Wilhelma Vossenkuhla pt. *Możliwość dobra. Etyka w XXI wieku*.

Żyjemy w czasach wielokulturowości, panują rozmaite poglądy na wiele spraw. Tradycyjny światopogląd zaczyna się łamać. Wpadamy w zakłopotanie, niepewność,

¹ L. Kopciuch, *Wprowadzenie* [w:] *Współczesne i historyczne konteksty wolności*, cyt. dz., s. 9.

pytamy, co czynić. Z pomocą może nam przyjść etyka. Wilhelm Vossenkuhl rozumie etykę jako praktyczną naukę o konfliktach. Ważna jest przeto odpowiedź na pytanie, jak jest możliwe dobre życie w społeczeństwie, pomimo wielu konfliktów. Autor powiada, że dobre życie jest możliwe dzięki rozwiązywaniu konfliktów, a nie wskutek harmonizowania istniejących sprzeczności. Ale są przecież przypadki, że nie da się rozwiązać konfliktu za pomocą argumentów etycznych. I co wówczas? Przecież o to nietrudno w pluralistycznym społeczeństwie. W takim społeczeństwie jest sporo konfliktów etycznych wynikających z przeciwstawnych i niezgodnych ze sobą przekonań, a także z istnienia rozmaitych dóbr i dotyczących ich roszczeń. Autor twierdzi, że nawet tam istnieją dobre i złe „rozwiązania”. Przy czym winny być one zgodne praktycznie, co oznacza, iż „powinny umożliwić dobre życie człowieka także w warunkach istnienia konfliktów etycznie nierozwiązywalnych”. Wilhelm Vossenkuhl podaje propozycje rozwiązań wielu konfliktów.

Etyka i obyczaje są ze sobą powiązane, ta pierwsza posiada w obyczajach swoje źródło. Etyka zaczyna się wówczas, gdy wpadamy w niepewność, mamy różnorodne sądy; wtenczas zmysł moralny zakorzeniony w obyczajach traci swoją pewność. Celem etyki jest odpowiedź na pytanie, jak dobrze żyć, a ściślej: „w jaki sposób możliwe jest urzeczywistnienie dobra w postaci dobrego życia?” Wówczas pojawia się pytanie o dobro, co to jest dobro. Etyka stara się udzielić odpowiedzi na oba bardzo ważne pytania. Autor podkreśla, iż w etyce możliwa jest wielość odpowiedzi.

Przy budowaniu sądów etycznych autor kładzie bardzo mocny nacisk na integrację sądów w jedną całość, zobowiązanie do konsystencji i koherencji. Konsystencja teoretyczna jest fundamentem spójności praktycznej: „jeżeli sądy etyczne są budowane sprzecznie, wtedy nie mogą znajdować się w żadnym spójnym kontekście, a gdy nie zadośćuczynią racjonalnym wymogom, będą pozbawione zdolności aprobacyjnych”. Vossenkuhl stwierdza, iż ogólne reguły rzadko są ze sobą bezpośrednio w sprzeczności, sprzeczność między sędziami etycznymi dotyczy konkretnych sądów. A sądy etyczne są konkretne wówczas, „gdy prowadzą do takiego rezultatu, że określone czyny uznane są za dozwolone bądź niedozwolone, nakazane bądź zakazane”. Natomiast sądy są sprzeczne, gdy „jeden i ten sam czyn zostanie osądzony jako dozwolony i jednocześnie niedozwolony albo jako nakazany i jednocześnie zakazany”. Za pięć kryteriów obiektywności sądów w etyce autor uznaje ich prawdziwość, zrozumiałość, weryfikowalność, jednoznaczność oraz to, że dają się zrewidować. To ilustruje, iż uzasadnienia nie funkcjonują niezależnie od warunków i obowiązywalności argumentów.

Autor pisze, że nie można etycznie obiektywnie uzasadnić eutanazji aktywnej, czyli przyzwolenia na zabijanie, zaś eutanazję pasywną i pośrednią generalnie można obiektywnie uzasadnić. Jako przykład faktu obyczajowego, który jest naganny etycznie i nie jest również uzasadniony religijnie podaje obrzezanie kobiet w Afryce. Godność ludzka to fakt obyczajowy (jest podobnie zakotwiczona w obyczaju, jak np. zakaz zabijania) i prawo człowieka. Zasada godności ludzkiej każe szanować prawo do życia, cielesnej integralności i wolność osoby oraz zakaz instrumentalizowania. W wielu jednakże przypadkach należy oddzielić od siebie nakaz ochrony życia i zakaz instrumentalizacji. Jednym z zadań etyki XXI wieku jest badanie granic wolności i odpowiedzialności człowieka. Jeśli przypisujemy ludziom odpowiedzialność, to zakładamy zawsze, iż są oni wolni w swoich działaniach. Etyka zakłada wolność ludzką, ale winna także umożliwić zagwarantowanie tej wolności. Wolność i odpowiedzialność możemy, jak pisze autor, z wdzięcznością zaakceptować, nie możemy ich wszakże wybrać.

W swym obszernym dziele Wilhelm Vossenkuhl porusza wiele kwestii, np. przytacza argumenty za i przeciw badaniom na embrionach, ukazuje dylematy moralne związane z transplantacją organów, pisze o klonowaniu, diagnostyce prenatalnej i preimplantacyjnej i niebezpieczeństwach związanych z nadużyciami, o wolnej woli i etyce, rozmaitych dobrach i ich integracji.

Autor, poruszając się w obszarze etyki społecznej, przywołuje maksymy (maksyma niewystarczalności i maksyma normy), które dotyczą zadań państwa związanych ze sprawiedliwym rozdziałem oraz integracją dóbr dobrego życia. Chodzi o to, jak rzadkie dobra mogą zostać rozdzielone w możliwie najlepszy sposób.

Vossenkuhl twierdzi, iż wartości absolutne nie istnieją i przytacza argumenty za swoim twierdzeniem. Mianowicie, gdyby istniały wartości absolutne, to nie mielibyśmy problemów, co czynić; jeśli taki problem mamy, to znaczy, że wartości absolutne nie istnieją. To ludzie tworzą określone wartości. Wszystkie wartości mają subiektywny charakter, który zależy od wymagań i interesów ludzkich. A zatem nie może być wartości absolutnych, bo wszystkie są subiektywne, ale to nie znaczy, że nie mogą być obiektywne. Subiektywność wartości bowiem nie wyklucza ich obiektywności. Wartości obiektywne pojmowane są przez autora jako dobra w życiu każdego człowieka, bez których nie da się żyć.

Pewną wadą książki dla polskiego czytelnika jest bazowanie i odwoływanie się do prawodawstwa niemieckiego, co zrozumiałe w przypadku niemieckiego autora. Wysława Vossenkuhl uzasadnioną obawę, że chyba nie istnieje „żadne globalnie identyczne rozumienie problemów etycznych”. Wiele kwestii autor pozostawia otwartych, niektóre jego tezy są dyskusyjne.

Omawiana książka nie stawia sobie za cel zaprezentowania rozmaitych, współczesnych stanowisk etycznych, nie chce też być historią etyki. Jak pisze autor „powstała ona z potrzeby kompleksowego i systematycznego udzielenia odpowiedzi na pytania etyczne oraz wyjaśnienia charakteru i zadań współczesnej etyki”. Autor skupia się na dobru (dobrach), przywołuje różne jego rodzaje, wskazuje na nietrwałość i niejasność dobra; dobro tworzy się z licznego szeregu pomniejszych dóbr, których jakość ma naturę materialną, jak też niematerialną. Generalnie autorowi chodzi o to, by dać odpowiedź na pytanie, jak możliwe jest dobro w postaci dobrego życia ludzi w XXI wieku, o to, jak zintegrować poszczególne dobra w jedną całość.

JERZY SADOWSKI
(Kraków)